

Терешкун Оксана

Прикарпатський університет ім. В. Стефаника

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ГАЛИЧИНИ В ХІХ СТ.

© Терешкун О., 2003

Дається філософський аналіз формування політичної суб'єктності українського народу Галичини в ХІХ ст. та її інволюційної трансформації від культурно-мовної самоідентифікації до усвідомлення національної ідеї.

It is shown the philosophy analysis, and considers the base of national idea. The research is devoted to the creation the Ukrainian consciousness in Galicia till the XIX century.

Постановка проблеми. Нагальна потреба дослідження змісту і функцій політичної суб'єктності українського народу в період формування модерної нації зумовлена загальним станом української націології, в якій болісно відбувається перехід від старої комуністичної світоглядної парадигми до нової, до більш адекватної (щодо дійсності) методології. Коли у Східній Європі в ХІХ ст. почався був масовий рух пригноблених імперськими державами націй за своє визволення, то Галичина перебувала в складі Австрії. Український народ унаслідок тривалої денационалізації перетворився на етнічну інертну масу – “неісторичну націю” [4, с.145-146]. Цей емпіричний факт визначив труднощі становлення політичної суб'єктності українського народу Галичини.

Така “не історичність” обумовлювалася відсутністю історичної тягlosti народу з його провідною елітою. Представники вищих верств окатоличились і ополчилися. У польського населення Галичини політичний провід залишався за традиційною панівною верствою – шляхтою; він лише ступенево поновлювався допливом нових людей плебейського походження. Історичний легітимізм, відновлення старої польської державності в її давніх кордонах (коли Галичина перебувала в складі Речі Посполитої) [4, с.145-146], – все це характеризувало програму польського визвольного руху.

Отже, структура суб'єкта націотворення визначається наявністю політичної еліти, свідомість якої містить державницькі ідеї, погляди, уявлення про майбутнє свого народу.

Аналіз публікацій. Проблема політичної суб'єктивності не знайшла достатнього висвітлення в українській політологічній науці, хоча частково, фрагментарно ця ідея репрезентували себе у працях, що присвячені дослідженню історії України (Потульницький В., Маркус В., Рудницький-Лисяк І., Макарчик С., Зашкільняк Л., Остудін В. тощо).

Але **головне завдання** яке поставили ми з нашої точки зору ці автори не розв'язують, (виходячи з особливостей їх інтересів), адже проблема політичної суб'єктності українського народу Галичини в ХІХ ст. – це проблема комплексна, що вбирає в себе в першу чергу такі складові як влада, держава, політичні, соціальні інститути, політичний процес загалом, політичну культуру, політичну свідомість тощо. Саме це і є **об'єктом** даного дослідження. **Предметом** аналізу є процеси, принципи формування конкретно історичної форми суб'єктності політичної громади Галичини ХІХ ст. Поставлене завдання дослідження складає суть **мети** даної роботи.

Із розвитком продуктивних сил та поділом праці примножуються сили провідної еліти; урізноманітнюються форми її зв'язків з народом, вони стають більш стійкими, міцнішими, політично усвідомленими. Саме пробудження народів в Революції 1848-1849 рр. консолідувало історичні нації і водночас сприяло тому, що в Галичині український народ як “природня” етнічна спільнота піднявся до рівня політично свідомого існування [4, с.146]; в цьому виявлялося становлення його політичної суб'єктності – “перетворення етнічноромовної спільноти на самосвідому політичну й культурну спільноту” [4, с.147]. Творчі сили народу в його історичному розвитку політично усвідомлюють себе не відразу, а в міру того, як розпредметнюють довколишній політичний світ.

Суттєвою рисою культурно-мовного буття народу є його здатність ставати проблемою для самого себе. В Галичині ця проблема постала після того, як цар Йосиф II намагався піднести рівень освіти, культури, господарського й духовного життя українського народу. Це викликало рішучий опір у польській шляхти (вона мала значний вплив на уряд Австрії та посідала в Галичині державні урядові адміністрації).

Антиукраїнські заходи (також щодо введення польської мови у школах, де навчалися українці) викликали протести, зокрема Михайла Левицького, Івана Могильницького. Вони звернулися до Австрійського уряду з ученим трактатом в обороні “руської”-української мови [5, с.326].

Кардинальний поштовх до розвитку української національної політичної самосвідомості еліта дістала пізніше, коли революційний рух охопив усю Європу і виявився в повстаннях у столиці Австрії – Відні. Поляки заворушилися і бажали відновити незалежну Польську державу. Момент був сприятливий і для українців; переважна більшість нашої інтелектуальної еліти почала організовуватися окремо від поляків. У Львові засновано Головну Руську Раду, свого роду тимчасовий уряд Галичини. Австрійський уряд пішов назустріч і було визнано українську мову й культуру в Галичині, що виступали у всій своїй нерозривній єдності, виконуючи націєгенетичну функцію. “Боротьба за мову стала символом боротьби за владу” (А. Мейє).

Відродження було тривалим процесом. І він послідовно наростав, стаючи водночас умоглядною конструкцією, в структурі якої народна маса приходить через усвідомлення своєї мовно-культурної виокремленості, відособлення до національного самоствердження. Народ починає свідомо ставитися до своєї мови і культури, бачить себе в ній нацією, прагне оберігати і цінувати їх як необхідне, вартісне утворення. В такий спосіб світогляд, самосвідомість людини переорієнтовуються на національні вартості – мову і культуру, які підносять її до єдності з іншими і вводять до національного загалу. Коли людина усвідомлює свою національно-культурну, мовну єдність, то стає оберігаючим суб’єктом буття, володарем єдиного зв’язку, котрий підносить її на п’єдестал національної значущості,

Дійсність першої половини ХІХ ст. суб’єктивно переживалася як хворобливий потяг до життєдайної сили, здатної повернути йому втрачену національність з її повноцінним політичним і державницьким життям. Офіційна просвітницька ідеологія Габсбурзької династичної монархії щодо українського народу Галичини виявлялася в тому, щоб піднести його освіту, культуру з одночасним намаганням видати свої політичні цінності за цінності нації. А настійлива присутність української мови і культури перетворювала просвітницьку ідеологію Австрії у власну національну самосвідомість. Політичні мотиви суб’єктивності українського народу Галичини в період культурно-мовного відродження були вторинними і самі зумовлювались суспільними потребами. Що означало не тільки повернення до активного націотворчого життя, а й гостре відчуття наближення національно-державницького українського світу.

Якщо на початку відродження самосвідомістю володіла лише невелика гостка інтелектуалів Греко-Католицької Церкви, то в середині ХІХ ст. виросла була вже ціла плеяда освіченої світської провідної верстви, за короткий час долаючи вузькі межі просвітництва і стаючи на шлях політичної боротьби за національне самовизначення. “Конституційний лад австрійської держави, дав змогу західній вітці українського народу розвинути свої сили в різних напрямках, ... цей розвиток йшов під безнастанним гнітом з боку поляків, ... набрав він бойового характеру: галицькі українці намагалися опанувати всі ділянки життя своєї країни і створити базу під майбутню державність” [2, с.293].

Взаємозаперечення суспільно-політичного життя в Галичині залишалися тому, що Австрія вела політику балансування між польською правлячою верхівкою і українським народом. Але істини українського і польського національного духу, мовно-культурні та спадкоємні політичні традиції попри їх очевидну різницю були ще й діалектично суперечливими і несумісними. Політично поляризоване суспільство Галичини розпадалося на два взаємознищені націотворчі процеси: на розвиток української політичної суб’єктивності, яка проникла в суспільне буття, і на статичне вираження польської політичної присутності.

Українське суспільство, – яке вже висунуло було із свого середовища інтелектуальну верству, частина котрої включилася в громадсько-політичний національно-визвольний рух у пошуках витоків своєї історичної правової основи для національного державотворення, – осягає свою історію і теоретичні доробки з поточного націотворчого моменту. Початкова національно-світоглядна позірність українського народу припиняється, активізується пошук, щоб відповісти запитання: хто ми є? Адже розлучення пізнавального та онтологічного в життєдіяльності українців дорого їм коштувало: вони стали “неісторичною нацією”. Важливим для “історичних націй” виявилось збереження (незважаючи на втрату незалежності) провідної верстви як носія політичної свідомості та “високої культури” [4, с.33].

Сумні наслідки такої втрати переживав український народ Галичини в ХІХ ст., коли йому довелося на самоті виховувати свою політичну еліту в постійній боротьбі з польською провідною верствою. Отже, минулий національний досвід, втрачений разом з історичною пам’яттю, обертається на науку, частина

інтелектуальної еліти своїми пошуками відновлює політичну історію. Розрив у політичній тягlostі, втрата політичної націотворчої і націєзберігальної верстви обернулися для українського народу духовним і світоглядним занепадом, що набуло масштабів національної драми.

Серед галицьких українців В.Подолінський одним із перших зробив спробу теоретично осмислити питання українського національного відродження. Його ідеї тісно переплітаються з ідеями відозви Головної Руської Ради до народу, провідною серед яких є така: український народ Галичини і Наддніпрянщини – єдиний, цілісний, колись був самостійним і рівнявся у славі з європейськими народами.

Отже, із оживленням у народній свідомості пам'яті про свою політичну історію образ і поняття нації переживаються по-новому.

Прагнення інтелектуальної еліти до політичних роздумів – це вияв політичної суб'єктності українського народу, екзистенційний зріз буття, глобально орієнтованої національної самосвідомості. За допомогою філософсько-політологічного мислення національна мрія набуває рис майбутньої державницької реальності. Наукова думка українських галичан змушена була визнати також об'єктом свого пізнання не лише українську мову, культуру, а й політичну історію, державницьку традицію, занурюючись все глибше в таємниці етнічної світобудови, накопичуючи для цього все більше знань. Якраз цим пояснюється феномен “Руської Трійці”; вона “прагнула уgruntувати галицьке відродження на духовному зв'язку з Україною Наддніпрянською” [5, с.327].

Усвідомлення своєї політичної суб'єктності, окремішності від інших слов'янських народів (особливо – російського і польського), і своєї рівноцінної національної суб'єктності спричинено існуванням, з одного боку, держав, котрі претендують на можливе приєднання українських земель до свого складу, з іншого – персоналізацією національного духу. Історія культурно-мовного відродження Галичини приводить народну масу до суб'єкт-об'єктності в епоху національно-визвольних змагань (тобто у ситуації, коли потреба самозбереження Австрійської держави і відродження – Польської) гостро відчувалося національним українським духом, котрий уже був втягнений до світового цивілізаційного потоку).

На стадії культурно-мовного відродження така суб'єктність була річчю-у-собі: і для-себе її ввели представники Головної Руської Ради у коло політичної боротьби за політичне відродження. Вона випадає із вимірів австрійських і польських політиків, стає принципово непідвладною їм. Це й стало підсумком, фактом становлення політичної суб'єктності українських галичан, результатом процесу політичної й соціальної сталості.

Геополітичний світ, в якому поставала політична суб'єктність українського народу Галичини, характеризувався національно-політичним протистоянням. “Доба 1848-1871 років – це час реконструкції політичної карти Європи в дусі національних засад. Скрізь серед поневолених народів лунало тоді революційне гасло волі та об'єднання. Це також доба загальних національних зрушень в Австро-Угорщині” [1, с.93].

Отже, геополітичні межі поля, в якому українські галичани здійснювали пошук свого національного місця в світі, обумовлені специфічним характером націотворчого духу, в якому закодована, згорнута інформаційна модель майбутнього. На відміну від інших світоглядних форм або форм суспільної свідомості, що мають своїм предметом осягнення світу, український народ Галичини свідомо занурювався у свою історію, культуру, мову для власного іманентного розвитку.

До формування культурно-мовної свідомої самоідентифікації здійснювався процес об'єктивного співвіднесення її до інших націй. Після Революції 1848-1849 рр. виникла потреба творчої реконструкції національного життя народу, щоб тісно пов'язати перспективи найближчого майбутнього, риси якого вже вимальовувалися і формувалися в національній ідеї. Якраз такий найголовніший наслідок національного відродження Галичини, доведений до універсальності, стверджує загальний зв'язок націотворення. За своїми феноменальними ознаками, досліджувана тут політична суб'єктність – це єдність ретроспективного і перспективного мислення, котре водночас стає мисленням-дією, (виявляє себе у національно-визвольнім змаганні). Останнє утримує в собі ідеальний образ України в свідомості, самосвідомості і політичній дії.

Геополітичний світ, оцінений через призму національних інтересів, його структури, його переливи і закон – це той єдиний національно-визвольний рух, що даний народові суб'єктивно, як конкретному носію своєї національної ідеї. Вона приводить до усвідомлення міжнародних відносин з іншими спільнотами. Національний розвиток Галичини веде до самообмеження в політичному субординованому суспільстві з

метою самозбереження для нових фаз розвитку. Тому вимога національно-культурної автономії українських земель у складі Австро-Угорщини означала діяльну національну інтеграцію українського народу в обмеженому варіанті.

У Галичині політична суб'єктність була напруженою щодо польської провідної еліти. "Польський політичний провід закликав до боротьби за відбудову польської держави. 1 листопада польська національна гвардія підняла у Львові повстання ... Приборканням угорських і польських повстанців в Австрії завершилась весна народів" [3, с.41].

1849-го року в Галичині став намісником граф Голуховський і фактично утвердив всю польську адміністрацію. "Значна частина старшої віком галицької інтелігенції почала схилитися до "панрусизму", вносячи цим ослаблення серед українських патріотів" [5, с.328]. Польська влада в Галичині починає системно структуруватися, набуваючи сили і розвинутої динамічної єдності, тоді як українська провідна верства почала розчаровуватися в наслідках своєї громадсько-політичної націотворчої діяльності. З того часу в українському національно-визвольному русі помітна тенденція роздвоєння сил на прихильників "москвофільства" і радикалів, з одного боку, та народовців, які почали засновувати братські товариства, – з іншого.

1890-го року відбулися істотні зміни. На поверхню національно-визвольного політичного життя почали виходити нові інтелектуальні сили, зокрема науковці. Радикали об'єдналися з науковцями і створили Національно-демократичну партію, і вона взяла провід у політичному житті народу [5, с.333]. У світобаченні нової політичної сили наявними стали соціалістичні ідеї, а програма цієї партії стверджувала: "... хочемо колективного устрою праці і колективної власності засобів виробництва. Соціальні зрушення, що зароджуються внаслідок розвитку капіталістичного виробництва, породжують нові соціальні верстви, які на відміну від селянської маси потребують нового політичного світогляду" [5, с.333].

Соціалістичні ідеї повільно, але неухильно входять в політичну свідомість значної частини української політичної еліти, через що в політичній суб'єктності українського народу відбуваються істотні зміни, зокрема національна ідея витісняється на другий план, а домінуючою стає соціалістична з її інтернаціональним змістом. І.Франко занепокоївся цим явищем і виступив з критикою соціалістичної ідеології зазначаючи, що українські соціал-демократи не уявляють собі гаразд свого національного характеру, не відчувають того, що вони наперед українці, а потім соціал-демократи; трактують українство як формальну концесію, а не як натуральний вислів своєї душі. Далі застерігав: здорові органічні парості можуть у кожному краю вирости тільки із виразного національного ґрунту [6, с.31]. Отже, І.Франко доводив: нація як суб'єкт історичної дії є такою політичною суб'єктністю, що гарантує якісно вищу соціальну інтеграцію, ніж пролетаріат – інтернаціональну.

Висновки. Нації вплетені в геополітичний простір як взаємодіючі політичні суб'єкти і готові до співпраці на основі національної багатогранності. І.Франко бачив, що політично зрілій нації притаманна монолітність і процес самовдосконалення, і це робить її здатною виявити національну суб'єктність та вимагати рівноправного існування в загальному світовому співтоваристві. Ідеї пролетарського інтернаціоналізму, втягнені до нерозвинутої політичної нації, стають регресивними.

Без національної складової історія неминує стає неповною, уламковою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочковський О. Вступ до націології // Генеза. – №1(4). – 1996.
2. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
3. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. – Івано-Франківськ, 1993.
4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 Т. – К., 1994. – Т.1.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 Т. – К., 1995. – Т.2.
6. Франко І. Огляд української літератури за 1906 рік // Рада. – 1907. – №12.